

Анђела Д. Васиљевић*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

**ФИЛОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ДАНАС IX:
РАНО И ПОЧЕТНО УЧЕЊЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА У
ФОРМАЛНОМ ОБРАЗОВАЊУ**

(Јовановић, А., Завишин, К. и Ђурић, Ј. (Уред.). (2019).
**РАНО И ПОЧЕТНО УЧЕЊЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА У
ФОРМАЛНОМ ОБРАЗОВАЊУ.**

Београд: Филолошки факултет
Универзитета у Београду, 343 стр.)¹

Девети том едиције *Филолошка истраживања данас*, чија је главна уредница проф. др Јулијана Вучо, објављен је почетком 2019. године у издању Филолошког факултета Универзитета у Београду. Публикације које окупља ова едиција одликује интердисциплинарни и мултимодални приступ савременим теоријама и кретањима у примењеној лингвистици и сродним дисциплинама. То је и случај деветог тома *Рано и почетно учење страних језика у формалном образовању*, који у овом прилогу у главним цртама представљамо. Зборник сачињава 18 радова на енглеском, француском и српском језику, чији су реферати изложени на истоименој међународној научној конференцији одржаној 7. и 8. октобра 2016. на Филолошком факултету у Београду. Повод за њено одржавање било је обележавање пола века наставе страних језика на раном узрасту у Србији (1966–2016). Будући да се рана настава страних језика од самог увођења у формално образовање суочава са бројним изазовима, овај тематски зборник може послужити као инспирација и помоћ при унапређивању постојећих

* Ауторка приказа је Стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; електронска адреса: andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

1 Електронски извор: <https://doi.org/10.18485/fid.2019.9>

наставних пракси, али и решавању других актуелних питања у дидактици страних језика. У датим се радовима, између осталог, разматрају следеће теме: језичка образовна политика и језичко планирање у Србији и земљама окружења, теорије усвајања страних језика на раном узрасту, одлике формалног и неформалног учења страних језика, изазови билингвалне наставе и могућности интегрисаног учења нејезичких предмета и страног језика, питања статуса српског као другог, односно страног језика у формалном образовању и сл. У наставку доносимо њихов кратак преглед.

У уводном раду под насловом *Early Foreign Language Learning in Formal Education of Serbia: Historical Overview and Current Challenges* (стр. 21–44), уреднице овог темата, Ана Јовановић, Катарина Завишин и Љиљана Ђурић, представљају историјски преглед раног учења страних језика у српском формалном образовању, с посебним освртом на тренутне изазове и отворена питања, чије решавање изискује чврсту сарадњу свих чинилаца у образовном систему. У првом се делу рада уреднице позивају на ставове бројних стручњака, указујући на велики значај раног учења страних језика, као и позитивне ефекте по интелектуални и емоционални развој ученика. Затим се у наставку дати теоријски оквири смештају у контекст српског просветног система. Како ауторке истичу, наша земља је током шездесетих година прошлога века спровела читав низ огледних пројеката учења страних језика, по чему се без сумње убраја у најавангардније земље Европе. Међутим, до потпуне систематизације и генерализације наставних планова и програма, али и усвајања законских одредби, дошло је тек са реформама из 2002. и 2003. године. Будући да је од првих реформских предлога до њихове коначне имплементације прошло готово четрдесет година, укратко се приказују неки од узрока касног спровођења реформи, те најављује њихово даље разматрање у наредним радовима.

У раду насловљеном *Notre expérience de l'enseignement précoce d'une langue étrangère aux écoliers* (стр. 47–59), Душанка Точанац предочава искуства и изазове са којима се сустрела у настави француског језика на раном школском узрасту у другој половини шездесетих година XX века. Овај се период поклапа са првим декретима и увођењем ране наставе страних језика у неколико београдских основних школа, што је својевремено изазвало велику пажњу јавности. Свему томе пре-

тходило је увођење пилот програма учења француског језика од првог разреда у ОШ „Владислав Рибникар“ у Београду (на иницијативу Друштва за културну сарадњу Југославија–Француска). Овај огледни пројекат изазвао је бројне реакције, попут захтева за увођење наставе страног језика и у друге школе широм земље, отворивши тако многа суштинска, до тада недовољно разматрана питања. Нека од њих односила су се на финансијска средства неопходна за образовање стручних кадрова, обезбеђивање учбеника и другог наставног материјала, те непостојање свеобухватног дидактичког оквира, односно приступа који би послужио као модел наставе у раду с најмлађим школарцима, о чему ауторка говори из властитог наставног искуства.

Следи рад Љиљане Ђурић *Les langues vivantes à l'âge précoce en Serbie : Quelle(s) influence(s) de l'enseignement non formel sur les politiques linguistiques éducatives* (стр. 61–78), у коме се разматрају вишеструки утицаји неформалног образовања на језичке образовне политике у Србији. Будући да је страни језик тек од 2003. године системски уведен у све основне школе као обавезни предмет од првог разреда, рано учење страних језика дуго се везивало за установе (удружења и институте) које су нудиле неформалне облике образовања. Овај сектор извршио је битан утицај на увођење раног формалног учења страних језика у Србији, пре свега на наставну праксу, одабир конкретног језика, али и језичке идеологије. У циљу испитивања интеракција између формалног и неформалног образовања у области страних језика, ауторка спроводи анализу корпуса ексерпираних из публикација референтних часописа *Настава и васпитање* и *Живи језици* у периоду између 1952. и 1976. Два репрезентативна примера неформалног образовања у датом периоду јесу програми почетног и раног учења страних језика при Институту за фонетику, патологију говора и стране језике, као и при Друштву за културну сарадњу Југославија–Француска, о чијој се делатности детаљно говори у раду.

Након поменутих реформи, већина основаца у Србији учи енглески од првог разреда, док се други страни језик уводи почев од 5. разреда, на узрасту од 10 или 11 година. Одабир енглеског као првог страног језика у већини школа несумњиво је у спрези са његовом улогом међународне *lingua franca*. Међутим, поставља се питање да ли би се други страни језик могао паралелно увести већ у првом циклусу основног образовања, и тако снажније охрабрити остварење идеала

вишејезичности. У раду *Examples of Good Practice in the Field of Early and Initial Learning of Foreign Languages in Formal Education* (стр. 79–94), Александра Шуваковић износи резултате емпиријског истраживања спроведеног међу ученицима од 1. до 3. разреда једне београдске основне школе, у којој је организована настава италијанског као факултативног језика током продуженог боравка. Истраживањем су утврђени позитивни ефекти раног учења два страна језика, видљиви већ током друге године учења. Нарочито се указује на приметан развој лексичке компетенције, као индикативног фактора приликом процене успешности раног учења страних језика.

Предмет петог и шестог поглавља јесу статус и настава српског као нематерњег језика у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, у којима живи већинско албанско становништво. Рад Наташе Бошковић, Данијеле Ненадић и Биљане Стојановић *Serbian as a Non-Mother Tongue in Primary Education of Albanian National Minority in Southern Serbia* (стр. 95–113) указује на проблеме у настави и усвајању српског као нематерњег језика од стране ученика албанске националне мањине у поменутих општинама на југу Србије. Наиме, истраживање спроведено 2014. године у 16 основних школа указало је да свега 5% испитаних ученика може спонтано да се споразумева на српском. Низак степен познавања српског језика касније може имати за последицу њихову тежу интеграцију у домаћи високошколски систем, али и знатно умањење прилика за запослење. Овај проблем препознат је од стране локалних и централних власти, различитих невладиних и међународних организација, као и страних амбасада, те је сачињен програм краткорочних и дугорочних мера за побољшање тренутне ситуације. О предлозима за унапређење наставе српског као нематерњег језика код ученика албанске националне мањине разматра се детаљније у раду Весне Крајишник, Никице Стрижак и Душанке Звекић Душановић *Improving the Teaching of Serbian as a Non-Mother Tongue in Primary Education of Albanian National Minority in Southern Serbia* (стр. 115–132). Представљају су неке од мера предузетих у циљу побољшања методолошког приступа, и то у корелацији са конкретним потребама у настави, као и са стварним компетенцијама ученика. Коначно, указује се на неопходност дугорочних решења заснованих на интердисциплинарном и системском сагледавању различитих проблема.

У чланку *Школски DELF у Србији: Резултати на испитима и начин рада у школи* (стр. 133–155), Анастасија Јадријев-Дошеновић даје исцрпан поглед на увођење испита *DELF scolaire* (једне од пет званичних верзија испита DELF/ DALF) у основним и средњим школама у Србији, чиме је великом броју ученика омогућено и знатно олакшано стицање дипломе Министарства просвете Француске. У питању је истраживање квантитативног и квалитативног типа у коме се свеобухватно обрађују подаци о успешности полагања овог испита у нашим школама, водећи рачуна о узрасту и нивоу знања ученика, годинама учења француског као првог или, чешће, као другог страног језика. Важан део истраживања представља анализа анкете спроведене међу наставницима француског, који су истовремено и лиценцирани испитивачи на датом испиту. Упоредо се врши и испитивање нивоа усклађености саставних делова школског DELF-а, као екстерног вида евалуације, са званичним наставним планом и програмом за француски језик.

О процесу стицања свести о речи говори Јасмина Московљевић Поповић у раду *Word Awareness and Early Foreign Language Acquisition* (стр. 159–174). Свест о речи јесте важна компонента металингвистичке свести. Њени саставни делови (фонолошка, морфолошка, синтаксичка и прагматичка свест) усвајају се постепено, у различитим узрастима, те је посебно интересантно пратити однос развоја свести о речи и раног учења страног језика. У чланку се представља синтеза досадашњих истраживања о овој теми, рађених махом на примеру усвајања матерњег језика. Многа истраживања указују да деца предшколског узраста немају развијену свест о арбитарном карактеру језичког знака, те на овом узрасту не увиђају разлику између форме и значења, односно означитеља и означеника. Такође, за децу предшколског узраста речи су пре свега именице, глаголи и придеви, док функционалне врсте речи (нпр. везници, предлози, партикуле) нису идентификоване као такве. Осим тога, у раду се подвлачи да способност уочавања речи као засебне језичке јединице представља један од кључних корака у процесу стицања металингвистичке свести о речи, указујући уједно на неопходност опсежнијих истраживања, пре свега у контексту усвајања L2.

Прилог Ане Лазарове-Никовске *Teaching L2 Literacy in Early Formal Contexts: a Macedonian Example* (стр. 175–191) преиспитује

постојеће технике раног описмењавања на енглеском као страном језику код македонских ученика, чије је примарно писмо ћирилица. У раду се даје кратак преглед одлука које су пратиле увођење страног језика на раном узрасту у Македонији, са освртом на одабир метода и узраста на коме се започиње описмењавање ученика на енглеском језику. Будући да је тренутним програмом предвиђено учење латиничног писма тек у трећем разреду, поставља се питање да ли је могуће започети са описмењавањем на енглеском и раније, као и да ли постоје интерференције с развојем писмености на матерњем језику. Заступа се став према којем је могуће радити на подизању фонемске свести код деце већ на узрасту од 5 или 6 година, и то применом прилагођене методе синтетичке фонације, која је у овом тренутку заступљена углавном у облицима неформалног образовања.

Различити индивидуални и контекстуални фактори (нпр. окружење, рана изложеност страном језику) играју важну улогу у раном учењу страних језика. Корелација између мотивације и успешности читања на страном језику предмет је истраживања Вере Савић под насловом *Young Learners' Motivation for Reading in English and Their Reading Achievement* (стр. 193–208). У раду се представљају резултати квантитативног и квалитативног истраживања спроведеног међу више од 500 ученика, у циљу утврђивања односа мотивације и постигнућа у читању на узрасту од 11 година. Потврђује се почетна хипотеза према којој успех у активностима читања у великој мери зависи од мотивације и позитивног става. Будући да способност рецепције писаних текстова на енглеском језику представља императив савременог доба, ауторка указује на неопходност рада на развоју мотивације за читањем код ученика на раном узрасту, и то пре свега пружањем подстицајних аутентичних текстова.

Рад Оље Милошевић *Using Language Portfolios with Young Learners to Encourage Reflection* (стр. 209–221) најпре пружа преглед теоријских основа коришћења језичког портфолија, а потом износи и резултате једног истраживања, рађеног на примеру ране наставе енглеског као страног језика. Овакав вид евалуације има двоструке бенефите. С једне стране, наставнику је омогућено континуирано праћење постигнућа ученика, њихових начина учења и области интересовања, док је ученицима такође дата прилика да учествују у процесу евалуације својих резултата, будући да сами бирају радове које

ће уврстити у језичке портфолије. Тиме се охрабрују самопоуздање и аутономија ученика, подстичући тако и активно размишљање о сопственим језичким стратегијама.

Рад Тилена Смајле *Slovenian Primary School Foreign Language Teachers: An Insight into the Teaching of a Foreign Language at an Early Age According to CLIL* (стр. 223–241) испитује ставове словеначких наставника о примени CLIL методе, која подразумева интегрисано учење нејезичких предмета и страног језика, чиме се у пракси стиче виши ниво знања страног језика него путем класичне наставе. Применом квантитативне и квалитативне методе, анализира се степен стварне имплементације датог приступа у раној настави страних језика у Словенији, с освртом на степен обучености наставника за овај тип наставе, разлике у ставовима млађих и старијих наставника и наставника, као и евентуалне промене њихових ставова током времена.

Убрзани развој информатичких технологија извршио је значајан утицај и на домене образовања и васпитања. Како су данас ученици још на најранијем узрасту изложени савременим технологијама, дидактички токови морали су се прилагодити захтевима дигиталног доба. Коауторски рад Ане Вујовић и Мирославе Ристић *Образовни компетенције хибридних модела наставе страног језика на раном узрасту* (стр. 245–259) указује на предности и потенцијал информатичких алата у раној настави страног језика. Хибридни облици наставе подразумевају спој класичне наставе и електронског учења. Будући да овај приступ нуди велике могућности, ауторке предлажу примену различитих веб-алата ради осмишљавања лудичких активности, чији је главни циљ спонтано усвајање страног језика природним путем, кроз игру. Дати алати прилагођавају се интересовањима и потребама деце, наставном плану и програму, а важно је истаћи да се паралелно са учењем страног језика развија и дигитална компетенција ученика, и то интердисциплинарним повезивањем знања из различитих области.

Јовица Микић се у раду *Tableau des matières dans les manuels de langues étrangères et son rapport avec le programme* (стр. 261–276) бави односом садржаја уџбеника страних језика и наставних планова и програма. Како су у нашем формалном систему често у употреби уџбеници страних аутора, а план и програм специфични за сваку земљу и њен просветни систем, аутор испитује степен њихове усаглашености, и то на примеру одабраних уџбеника француског, руског,

немачког, шпанског и италијанског, који су одобрени за наставу другог страног језика у 5. разреду основне школе. Аутор настоји да укаже на чињеницу да настава не би требало да буде подређена дословном праћењу садржаја уџбеника. Сходно томе, уџбенички комплети представљају средство које помаже у лакшем и ефикаснијем остварењу планом предвиђених циљева.

Стицање граматичке компетенције важно је питање у раној настави страних језика, а посебну пажњу неопходно је посветити правилном дозирању граматичких садржаја у настави са најмлађим ученицима. Анка Рађеновић говори о усвајању морфологије прошлих глаголских времена у почетној фази учења грчког као страног језика (стр. 277–294), поредећи начине на које се претеритни облици грчких глаголских времена, односно временско-аспекатска морфологија усвајају, како на раном узрасту, тако и од стране одраслих ученика. Резултати истраживања примењиви су и на усвајање ових категорија у другим језицима. Указује се на неопходност употребе глаголских облика у контексту, уместо инсистирања на формалној анализи њихових језичких структура.

У наредном поглављу, насловљеном *Texte et phrase dans l'espace discursif de la classe de FLE* (стр. 295–310), Сесилија Кондеј (Cecilia Condei) отвара значајно питање употребе лингвистичких термина у контексту раног учења француског као страног језика. Ауторка анализира неуједначене и хетерогене ставове у погледу дефинисања појмова *шексџи* и *реченица* у различитим лингвистичким традицијама, о чему сведоче радови познатих аутора попут Ф. Растијеа или Ж.-М. Адама. Поставља се питање на који би начин требало имплементирати дате појмове у „контексту учионице“, имајући у виду да њихово неразумевање може умногоме ометати правилно извршавање задатака, чак и када су захтеви суштински у складу са знањима и узрастом ученика. Квалитативном методом анализе уџбеника намењених за наставу француског језика на узрасту од 8 до 11 година, указује се на неочекивано висок ниво заступљености ових термина, при чему, парадоксално, предњачи уџбеник за прву годину учења. Упозорава се на опасност од двоструког неразумевања наставних садржаја, имајући у виду да се ученици истовремено сусрећу са непознавањем страног језика и специфичне терминологије, коју на датом узрасту не могу адекватно усвојити, нити је то исправно захтевати од њих.

У чланку *Учење страног језика као изазов за „другачије интелектуалне децу и наставнике: инклузивно образовање и интеркултурни приступи“* (стр. 311–331), Јелена Брајовић говори о изазовима савремене инклузивне наставе, чији је задатак да одговори на специфичне потребе свих ученика, узимајући у обзир и уважавајући њихове индивидуалне разлике. У раду се посебна пажња посвећује интелектуално рано сазрелим ученицима. Настава страног језика право је место за имплементацију квалитетног инклузивног приступа који води ка прихватању другог и другачијег од себе. Применом интеркултурног, плурикултурног и интердисциплинарног приступа може се створити прилика за разноврсније заједничко учење, истовременим подржавањем развоја општих индивидуалних компетенција. Важан део рада представљају предлози за инклузивну наставу (намењени настави француског као првог страног језика у 6. разреду основне школе, ниво А2), чији је главни циљ посматрање и решавање задатака из различитих углова. Овим путем, сви ученици могу дати свој допринос, открити који им начини учења највише одговарају, што утиче и на развој дивергентног мишљења. Важно је истаћи да овај холистички приступ може помоћи и наставницима при осмишљавању подстицајних активности у складу с индивидуалним разликама и областима интересовања ученика.

Зборник затвара рад Марине Цветковић *Teaching Language Skills to Young Learners*, у коме се говори о стицању језичких вештина на веома раном узрасту (стр. 333–343). Због специфичности циљне групе, пажњу је потребно усмерити ка вештинама слушања и говора, односно ка усменој рецепцији и продукцији. Будући да се на предшколском узрасту знања усвајају проактивно, неопходно је створити креативну атмосферу у којој ће ученици кроз игру и забаву упијати нове речи и изразе, имитирањем процеса спонтаног усвајања матерњег језика.

На основу приказа појединачних радова, може се закључити да је реч о изразито корисној публикацији за различите циљне групе. Пре свега, сматрамо да би педагошке импликације које њени саставни делови доносе могле допринети побољшању постојећих наставних пракси. Радове из овог зборника карактерише утемељеност у актуелним теоријским и методолошким оквирима, те се читаоци могу упознати са савременим токовима у плотодидактици и сродним дис-

циплинама, које у великој мери одликује еклектични приступ у истраживањима. Садашњи и будући наставници страних језика овде могу пронаћи разне савете и предлоге за унапређење наставних техника, као и идеје за одабир мотивишућих активности, чији је циљ подстицање радозналости и пажње ученика на раном узрасту. Не треба занемарити ни важност макар делимичног познавања појединих теорија усвајања како страног, тако и матерњег језика, будући да се ова два процеса на (веома) раном узрасту одвијају на сличан начин.

Још једном подвлачимо да интердисциплинарна истраживања из области психоллингвистике, неуроллингвистике, социоллингвистике и других сродних грана јасно указују на вишеструке добробити учења страних језика почев од раног узраста. Стога смо мишљења да би изложени резултати и закључци могли имати одјека и на пољу осавремењавања наставних планова и програма, али и ревидирања статуса другог страног језика у основним и средњим школама. У тој линији, залажемо се разматрање могућности његовог увођења већ у првом циклусу основног образовања. Такође, од суштинског је значаја и усаглашавање наставе и понуде страних језика у основним и средњим школама, пре свега у циљу пружања могућности наставка учења другог страног језика, што је проблем с којим се суочава одређени број средњих стручних школа. Коначно, потребно је обезбедити дугорочан и конструктиван дијалог између свих учесника у систему формалног образовања, укључујући органе власти, дидактичаре, наставнике и школе, али и саме ученике и њихове родитеље. То би несумњиво допринело обезбеђивању квалитетног образовања, које би у домену наставе страних језика требало да ученицима омогући прилику за учење више језика, што води ка остварењу идеала плурилингвизма, као једне од главних препорука различитих релевантних докумената Савета Европе.